

Encyklika *Pacem in terris*: 60 let poté*

Jan Polák
Petr Vnučko

Rok 2023 byl rokem, v němž jsme si připomínali výročí hned dvou důležitých dokumentů morální teologie. Uplynulo 30 let od vydání encykliky Jana Pavla II. *Veritatis splendor* a 60 let ode dne, kdy Jan XXIII. podepsal svou poslední encykliku *Pacem in terris*. Stalo se tak v napjaté atmosféře studené války 11. dubna 1963. Na následujících řádcích se chceme podívat na to, v jakém dobovém kontextu tento důležitý dokument papežského magisteria vznikl, na co reagoval, jaké jsou jeho hlavní obsahové body, jak byl po svém vydání přijat, co vyvolal v tehdejší Československu, jaký vliv měl na papeže v pozdějším období a v čem je aktuální dnes.

1. DĚJINNÉ POZADÍ VZNIKU ENCYKLIKY

Když byl Angelo Giuseppe Roncalli zvolen v roce 1958 papežem, kardinálové se domnívali, že nic zásadního nezmění. Bylo mu už 77 let a očekávalo se, že to bude papež na „přechodnou dobu“. Přesto sehrál v dějinách církve naprosto klíčovou roli, a to zejména ve dvou oblastech. 11. října 1962 zahájil II. vatikánský koncil, jenž změnil tvář katolické církve a otevřel ji více světu. O několik týdnů později se Jan XXIII. výrazným způsobem zasadil o mírové řešení kubánské raketové krize, jež málem skončila jadernou válkou Sovětského svazu se Spojenými státy americkými. Bylo to právě papežovo rozhlasové poselství, pronesené 25. října, jež velice přispělo k tomu, že se napjatý sled událostí otočil správným směrem. Encyklika *Pacem in terris*, která vznikla několik měsíců poté, reflektuje nejen krizi v Karibiku, ale rovněž v té době nevyřešený problém rozdělení Berlína, jenž vyústil ve stavbu berlínské zdi. Hlavním posel-

* Studie vychází s podporou Interní grantové agentury Univerzity Palackého v Olomouci IGA_CMTF_2024_003: Česká katolická teologie v kontextu sociálně-kulturních proměn společnosti.

stvím encykliky je apel na zajištění světového míru. Podívejme se ale na vše podrobněji v časovém sledu.²

V srpnu 1949 proběhla v kazažské stepi úspěšná zkouška plutoniové bomby RDS-1, kterou se ruskému týmu vedenému Igorem Kurčatovem podařilo sestrojít na základě tajných informací, jež Sovětskému svazu poskytl americký fyzik a ruský špión Klaus Fuchs.³ Tím se Stalinovo Rusko stalo druhou světovou mocností schopnou vyrábět jaderné pumy. 50. léta pak představují období, kdy se USA i SSSR snaží vzájemně předhánit v počtu vyrobených zbraní. Ukazuje se, že velké a těžké atomové bomby typu *Fat Man* a *Little Boy* svržené na Hirošimu a Nagasaki v roce 1945, mají jen omezené vojenské využití. Začínají se proto vyrábět menší a všestranněji použitelné jaderné hlavice, jež je možné umístit do balistických řízených střel a odpálit ze vzduchu, ze země nebo z ponorek. Oběma supervelmocem jsou známy jejich devastační účinky, proto se tyto nové zbraně používají především k zastrašení protivníka.

Když se prezidentem Spojených států stává v roce 1961 John Fitzgerald Kennedy, klade si za cíl upevnit světovou nadvládu USA a neustoupit komunistům ani o píď. Na opačné straně glóbu zastává Nikita Sergejevič Chruščov podobné stanovisko: postavit se Američanům čelem a poté je přinutit k vyjednávání.⁴ Obě strategie na sebe nejdramatičtěji naráží v době, kdy se na Kubě ujímá vlády Fidel Castro.

Spojené státy si byly vědomy strategického postavení Kuby, a tak začaly vůči nové revoluční vládě uplatňovat politiku síly. Nový kubánský prezident se kvůli tomu rozhodl přiklonit se k Moskvě⁵ a souhlasil, aby Sovětský svaz na Kubu přesunul balistické střely R-12 (*Sandal*) a R-14 (*Skean*) s jadernými hlavicemi o doletu od 2000 do 4500 km. Jejich akční

² Toto téma bylo z historického pohledu již mnohokrát zpracováno. Za standardní dílo se považuje: AVIVA CHOMSKY, *A History of the Cuban Revolution*, Malden (MA): John Wiley & Sons, 2015², které krizi zasazuje do širšího kontextu. V češtině je dostupné též: ROBERT FRANCIS KENNEDY, *Třináct dní: Vzpomínky na kubánskou raketovou krizi*, Praha: Paseka, 1999; HOWARD JONES, *Zátoka sviní*, Praha: BB/art, 2009; JINDŘICH VOLEK, *Třináct osudných dní: John Kennedy a Nikita Chruščov na pokraji jaderné zkázy*, Praha: Epoque, 2022. V této části práce jsme se opírali především o fakta uvedená v knize: VLADIMÍR NÁLEVKA, *Karibská krize*, Praha: ISV, 2001.

³ Srov. VLADIMÍR PITSCHMANN, *Jaderné zbraně: Nejvyšší forma zabíjení*, Praha: Naše vojsko, 2005, s. 129–130; DAVID HOLLOWAY, *Stalin a bomba: Sovětský svaz a jaderná energie 1939–1956*, Praha: Academia, 2008, s. 233 a 255–259.

⁴ Srov. ANDREA GIANELLI – ANDREA TORNIELLI, *Papi, guerre e terrorismo: Un secolo di magistero sui conflitti che sconvolgono il mondo*, Milano: Sugarco, 2006, s. 114–115.

⁵ Srov. NÁLEVKA, *Karibská krize*, s. 30.

rádus zahrnoval celý jihovýchod i severovýchod USA včetně New Yorku, Bostonu a Filadelfie.⁶ Operace probíhala v přísném utajení pod krycím názvem *Anadyr*. Chruščov jí odpovídal na rozmístění amerických jaderných raket *Jupiter*, s doletem přibližně 2500 km, v Turecku a v jihoitalském Bari a na přítomnost jaderných střel *Thor*, obdobného doletu, nacházejících se na několika vojenských základnách ve Velké Británii.⁷ Sovětské velení se kvůli nim cítilo v ohrožení, protože mohly zasáhnout Moskvu.

Akci se podařilo utajit, severoamerická rozvědka selhala a na možné nebezpečí upozornila Washington až koncem srpna 1962. To se již sovětské jaderné rakety nacházely na Kubě, ačkoliv Chruščov prohlásil, že k něčemu takovému nedojde.⁸ Situace se stala kritickou 16. října, kdy byl Kennedy informován o tom, že na ostrově bylo tajně vybudováno několik odpalovacích zařízení a že vybavit je nukleárními raketami je již otázkou jednoho až dvou týdnů. Americké velení chtělo na tuto situaci nejprve zareagovat okamžitým leteckým útokem, posléze se prosadila myšlenka námořní blokády ostrova.⁹ V té samé době byla v ruském Bajkonuru připravena k okamžitému odpálení mezikontinentální balistická jaderná střela R-7 o síle 3,5 megatuny, zamířená na New York. Další dvě střely téhož typu byly stejným způsobem aktivovány v Plesetsku na severu SSSR. Jejich cíl byl podobný.¹⁰

24. října 1962 vstoupila v platnost námořní blokáda Kuby. Nejbližše zakázanému pásmu se v ten den nacházely sovětské lodě *Gagarin* a *Komiles* doprovázené několika ponorkami. Sovětská plavidla se však na linii blokády zastavila. Postupně sem přijelo a na přímý Chruščovův rozkaz zastavilo 20 ruských lodí, z nichž 5 vezlo komponenty pro rakety R-14. Část z nich se posléze vrátila do mateřských přístavů, další zůstaly na místě a vyčkávaly na další vývoj situace. Na Kubě však dál probíhala kompletace odpalovacích systémů, takže 25. října byla většina dopravních raket připravena k použití.¹¹

Washington i Kreml si v té době již hluboce uvědomovaly vážnost situace. Nikdo z nich však nechtěl a ani dost dobře nemohl vyjít vstříc

⁶ Srov. NÁLEVKA, *Karibská krize*, s. 62.

⁷ Srov. VOLEK, *Třináct osudných dnů*, s. 34–35.

⁸ Srov. NÁLEVKA, *Karibská krize*, s. 68.

⁹ Srov. tamtéž, s. 80–83.

¹⁰ Srov. tamtéž, s. 96.

¹¹ Srov. tamtéž, s. 103–104, 108.

protistraně jako první. Bylo třeba najít někoho, kdo by vyzval oba státníky, aby ustoupili současně. Touto osobností se stal Jan XXIII. V těch dnech se konala na *Philips Exeter Academy* ve městě Andover, ve státě Massachusetts konference amerických a sovětských žurnalistů a akademiků, na níž se diskutovalo o vztazích mezi Východem a Západem. V ohnisku zájmu byla samozřejmě aktuální krize na Kubě. V jednu chvíli se americký novinář, ředitel *Saturday Review* a osobní Chruščovův přítel Norman Cousins obrátil na přítomného dominikánského kněze Felixe Morliona, rektora římské univerzity *Pro Deo* s prosbou, aby požádal Sv. otce o intervenci. Otec Morlion 23. října telefonicky zkontaktoval vedoucího vatikánského protokolu Mons. Igina Cardinaleho a Jan XXIII. slíbil, že výzvu přijme pod podmínkou, že s jeho intervencí bude souhlasit jak Kennedy, tak Chruščov. Oba světoví lídři souhlasili.¹²

Tyto události se okamžitě odrazily v papežově projevu na generální audienci 24. října 1962 věnovanému portugalským poutníkům. Sv. otec v něm vzpomněl na svou návštěvu Fatimy v roce 1956¹³ a v jeho závěru zmínil svou roli ve vztahu k státníkům zodpovědným za světový mír:

Papež mluví vždy dobře o všech státnících, kteří se jakýmkoliv způsobem snaží vycházet vstříc, aby zabránili válce a zajistili lidstvu trochu míru.

Je však snadno pochopitelné, že tento zázrak může vykonat jen Duch Páně. Je totiž evidentní, že tam, kde není základ, tedy opravdový duchovní život, si lze těžko představit mnoho věcí nebo jich dosáhnout.¹⁴

25. října pak Jan XXIII. promluvil ve velmi důležitém radiovém poselství, které před tím osobně poslal Kennedymu i Chruščovi. Jeho text se den nato objevil v ruském překladu v oficiálním sovětském deníku *Pravda*. Západní noviny ho bohužel přešly mlčením.¹⁵ Nejvyšší pontifex v něm poukazuje na to, že se nad mezinárodním obzorem znovu stahují hrozivá mračna a zasévají strach do milionů rodin. Protože církvi neleží

¹² Srov. GIANELLI – TORNIELLI, *Papi, guerre e terrorismo*, s. 120; Alberto MELLONI, *Pacem in terris: Storia dell'ultima enciclica di Papa Giovanni*, Roma – Bari: Laterza, 2010, s. 28–31.

¹³ Srov. JAN XXIII., „Ricordi di Fatima a un pellegrinaggio Portoghese“ (24. 10. 1962), in *Discorsi, Messaggi, Colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII., IV: Quarto anno del pontificato: 28 ottobre 1961 – 28 ottobre 1962*, Città del Vaticano: Tipografia Poliglotta Vaticana, 1963, s. 611–613.

¹⁴ JAN XXIII., „La preghiera pegno sicuro di inestimabili favori celesti“ (24. 10. 1962), in *Discorsi, Messaggi, Colloqui, IV*, s. 859–861, překlad vlastní.

¹⁵ Srov. GIANELLI – TORNIELLI, *Papi, guerre e terrorismo*, s. 121.

na srdci nic většího než mír a bratrství mezi lidmi, obrací se na ty, kteří nesou odpovědnost vyplývající z moci: „Ať s rukou na svědomí nasloučají úzkostnému volání, které ze všech koutů země, od nevinných dětí po staré lidi, od jednotlivců po společenství, stoupá k nebi: Mír! mír!“¹⁶ Dále pokračuje:

Prosíme všechny vlády, aby k tomuto volání lidstva nezůstávaly hluché. Ať udělají pro zachování míru vše, co je v jejich silách. Ušetří tak svět hrůz války, jejíž děsivé následky nikdo nedokáže předvídat.

Ať pokračují ve vyjednáváních, neboť tento loajální a otevřený postoj je velkým svěděním pro svědomí každého jednotlivce i pro dějiny. Podporovat, povzbuzovat a přijímat rozhovory na všech úrovních a v každé době je pravidlem moudrosti a rozvážnosti, které přitahuje požehnání nebes i země.

Kéž všichni Naši synové, všichni, kdo jsou poznamenáni pečeti křtu a živeni křesťanskou nadějí, všichni, kdo jsou s námi spojeni vírou v Boha, připojí své modlitby k Naším, abychom dostali z nebe dar míru: míru, který bude pravý a trvalý jen tehdy, bude-li založen na spravedlnosti a rovnosti. A všem strůjčům¹⁷ tohoto míru, všem, kdo s upřímným srdcem pracují pro skutečné dobro lidstva, ať se dostane velkého požehnání, které jim s láskou udělujeme ve jménu Toho, který si přál být nazýván „Knížetem pokoje!“ (Iz 9,6).¹⁸

Papež v tomto poselství výslovně nezmiňuje ani Kennedyho ani Chruščova. Jedná jako nestranná morální autorita obracející se na všechny, jimž leží na srdci světový mír. Norman Cousins dosvědčuje, že tím, vedle americké a sovětské diplomacie, velkým dílem přispěl k urovnání celé krize. 13. prosince přijímá Chruščov v Kremlu Cousine a hovoří o zásluhách Jana XXIII. o mír. Intervence Sv. otce byla v očích sovětského lídra intervencí humanistickou. Bohužel se o papežově apelu sovětský první tajemník ve svých vydaných pamětech vůbec nezmiňuje. Nenajdeme o něm zmínku ani v pamětech tehdejšího sovětského ministra zahraničních věcí Andreje Gromyka.¹⁹ Vraťme se ale zpět ke kubánské krizi.

25. října pokračovala diplomatická korespondence mezi Kennedym, Chruščovem a generálním tajemníkem OSN Mahou U Thantem, který

¹⁶ Srov. JAN XXIII., nuntius radiophonicus (25. 10. 1962), in AAS 54 (1962): 861. Originál ve francouzštině, překlad vlastní.

¹⁷ Doslova „řemeslníkům“.

¹⁸ JAN XXIII., nuntius radiophonicus (25. 10. 1962), in AAS 54 (1962): 861–862. Originál ve francouzštině, překlad vlastní.

¹⁹ Srov. Agostino CASAROLLI, *Trýzeň trpělivosti: Svátý stolec a komunistické země (1963–1989)*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 48.

oba státníky vybědl ke smírovému řešení.²⁰ Americký prezident s ním souhlasil s prohlášením, že trvá na odstranění sovětských raket z ostrova. Zdá se, že sovětský lídr teprve v tuto chvíli plně pochopil, že USA od tohoto požadavku neustoupí, poprvé přiznal existenci jaderných raket na Kubě a naznačil cenu za jejich stažení: severoamerickou garanci bezpečnosti a územní integrity ostrova.²¹ Do hry pak ještě vstoupil Fidel Castro, roztrpčený tím, že ho Moskva v rozhodovacích procesech ignorovala a vyzval Chruščova k jaderné odvetě, kterou definoval jako akt legitimní sebeobrany.²² Američané však akceptovali Chruščovovy požadavky a souhlasili s garancemi vůči Kubě výměnou za zastavení stavebních prací na odpalovacích polygonech a následném stažení sovětských nukleárních raket z ostrova pod dohledem OSN.²³ Celou situaci ještě zkomplikovalo sestřelení amerického průzkumného letadla U-2, v němž našel smrt jeho pilot major Rodolf Anderson Jr. Američtí náčelníci štábů pak okamžitě rozhodli o odvetném útoku vůči základnám protiletadlových střel, k čemuž měli předběžný prezidentův souhlas. Naštěstí však k žádné akci nedošlo.²⁴

J. F. Kennedy krátce poté kontaktoval Moskvu s kategorickým oznámením, že pokud nestáhne z ostrova balistické střely do 48 hodin, odstraní je Američané sami. Jestliže se tak stane, Spojené státy upustí od „karantény“ Kuby a budou respektovat její autonomii. Lidé v USA již počítali s tím, že od jaderného konfliktu je dělí jen několik hodin. Nakonec se ale podařilo prezidentovu mladšímu bratru, ministru spravedlnosti USA, Robertu Kennedymu, přimět k souhlasu s odstraněním raket sovětského velvyslance ve Spojených státech Anatolije Dobrynina. Robert Kennedy Dobrynina rovněž ujistil o tom, že jeho bratr již rozhodl stáhnout z Turecka jaderné rakety *Jupiter*. Prosí však Chruščova o maximální diskrétnost. Tím americký prezident umožnil sovětskému lídru ustoupit, aniž by v dané situaci ztratil tvář.²⁵ Neděle 28. října se tak stala dnem zlomu.

29. října nařídil ruský ministr obrany Rodion Malinovskij zahájit na Kubě demontážní práce. Sovětští důstojníci se k tomuto rozhodnutí sta-

---

²⁰ Srov. NÁLEVKA, *Karibská krize*, s. 109.

²¹ Srov. tamtéž, s. 112.

²² Srov. tamtéž, s. 115.

²³ Srov. tamtéž, s. 117.

²⁴ Srov. tamtéž, s. 118.

²⁵ Srov. tamtéž, s. 119.

věli negativně, Stalin by prý s ústupem nikdy nesouhlasil. Demilitarizace se týkala 24 odpalovacích ramp se 42 balistickými střelami středního doletu. Na celou operaci osobně dohlížel U Thant a zaměstnanci OSN.²⁶ Po splnění všech Kennedyho požadavků USA 20. listopadu 1962 odvolaly námořní blokádu Kuby²⁷ a v rámci přeskupení jaderných sil NATO byly na jaře 1963 staženy americké jaderné rakety z Turecka.²⁸

Díky intervenci Jana XXIII. během kubánské raketové krize se podařilo vylepšit diplomatické styky Vatikánu se Sovětským svazem. V prosinci 1962 Chruščov pověřil Cousinse, aby papeži předal blahopřání k nastávajícím vánočním svátkům, což hlava katolické církve zdvořile opětovala. Sovětský první tajemník též vyhověl papežovu přání propustit na svobodu uvězněného ukrajinského arcibiskupa Josipa Slipyje.²⁹ V březnu 1963 pak u Sv. otce požádal o audienci Chruščovův zeť, ředitel sovětského deníku *Izvestija*, Alexej Adžubej s manželkou Radou. Od Říjnové revoluce to bylo poprvé, kdy sovětská osobnost takového formátu požádala papeže o audienci. Jan XXIII. osobně rozhodl, že takové žádosti vyhoví. Na konci oficiální návštěvy věnoval manželskému páru asi půl hodiny k soukromému rozhovoru. Ačkoliv celé setkání k žádnému zásadnímu závěru nevedlo, bylo z diplomatického hlediska mimořádně důležité. Vytvořilo precedens, že Vatikán se dialogu se Sovětským svazem nebrání. Papež si rovněž uvědomil, že uzrál čas, aby se pokusil začít hovořit též s ostatními zeměmi komunistického bloku, čímž zahájil tzv. východní politiku (*Ostpolitik*) Sv. stolce, k níž se ještě vrátíme.³⁰

Karibská krize vyvolala v zemích západního i východního bloku velký strach z bezprostředně hrozící jaderné války. Papeže Roncalliho vedla k dalším úvahám o hodnotě míru na celé Zemi a přiměla ho k rozhodnutí vydat encykliku věnovanou právě tomuto tématu. Tak vznikla *Pacem in terris*, kterou můžeme považovat za jistou formu závěti tohoto velkého pontífika.

---

²⁶ Srov. NÁLEVKA, *Karibská krize*, s. 127–128.

²⁷ Srov. tamtéž, s. 149.

²⁸ Srov. tamtéž, s. 139.

²⁹ Srov. CASAROLLI, *Trýzeň trpělivosti*, s. 48.

³⁰ Srov. tamtéž, s. 48–50.

2. PŘÍPRAVA, REDAKČNÍ PRÁCE A VYDÁNÍ

V atmosféře, kdy se jen o vlásek podařilo zabránit jaderné katastrofě, se 23. listopadu 1962 obrací na papežského sekretáře Lorise Capovilla rektor Lateránské univerzity Pietro Pavan s dopisem, v němž navrhuje, aby Sv. otec navázal na encykliku *Mater et magistra* z roku 1961 další encyklikou nového typu. Svým zaměřením by tento dokument spadal do sociálně-politické oblasti, sledoval by jasný cíl a byl by napsaný prostým, lehce srozumitelným jazykem. Jeho adresáty by byli jak katolíci, tak křesťané i nekřesťané. Na základě přiloženého schématu se Pavan Capovilly ptá, jestli je takový návrh proveditelný. Jedná se o velmi důvěrné sdělení. Pavan ví, že Sv. otec se již netěší dobrému zdraví a také nechce, aby se o celé záležitosti dozvěděl Státní sekretariát nebo Svaté officium, od nichž se daly očekávat námitky nebo přímo otevřený spor. Rektor Lateránské univerzity chce pracovat autonomně a sám. Má v úmyslu vytvořit encykliku, jež by zahájila novou sérii magisteriálních dokumentů.³¹

Papež souhlasí, Pavan dostane volnou ruku a pověření napsat encykliku do Velikonoc 1963. Důvodem tak krátké lhůty je papežův pokročilý věk a rakovina žaludku, již trpí. První verzi papež dostává před slavností Zjevení Páně. Má 110 stránek a Pavan se v ní uspořádáním látky opírá o své práce *La democrazia e le sue ragioni* a *L'ordine sociale*.³² Odrazovým můstkem celého textu je definice člověka jako osoby, v níž autor vychází z Boëthia a přitom reflektuje rozhlasová poselství Pia XII. z roku 1942.³³ Úryvky týkající se práv člověka v hospodářské oblasti se opírají o Pavanovo *L'ordine sociale*. Stěžejní pasáž draftu je věnována lidskému soužití, o němž autor na základě tradiční katolické doktríny prohlašuje, že jeho fundamentem je sám Bůh.³⁴ Následuje pojednání o znameních doby, k nimž Pavan řadí vzestup dělnické třídy, emancipaci žen a nezávislost kolonizovaných národů, dále kapitola o politické autoritě a pojednání o vztazích mezi státy, které je třeba postavit na čtyřech pilířích: pravdě, spravedlnosti, lásce a svobodě. Do tohoto kontextu je pak vsazen diskurz o válce v době atomových pum. Autor poukazuje na to, že nástrojem spravedlnosti již nemůže být použití zbraní, nýbrž jediné vyjedná-

³¹ Srov. MELLONI, *Pacem in terris*, s. 44–45.

³² V češtině je dostupné: Petr PAVAN, *Člověk a demokracie*, Řím: Křesťanská akademie, 1967.

³³ V *Pacem in terris* jde o čl. 9.

³⁴ V *Pacem in terris* jde o čl. 35–38.

vání. Zásadní roli v něm má hrát mezinárodní autorita, jež by dokázala rozvíjet a chránit lidskou důstojnost. Tím se neformálně uznává důležitost Organizace spojených národů. V poslední části nazvané *Pastorační odkazy* se ještě zrcadlí Pavanovy myšlenky z *L'ordine sociale*, avšak zaznívá zde i vlastní Roncalliho téma: práva dělníků a politických uskupení.³⁵

Jan XXIII. promluvil o míru také ve svém radiovém poselství 22. prosince 1962, v němž glosoval zpěv andělů nad Betlémem: „Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis!“ (Lk 2,14).³⁶ Odtud pak pochází název encykliky, jež se původně měla jmenovat *Pax in terra*, i obrat „lidé dobré vůle“. Sv. otec vyhodnotil Pavanův text jako dobře provedenou a sestavenou práci rezonující s jeho pohledem na věc, zejména v poslední, pastorační části. Celý draft byl následně předán dvěma teologům, aby k němu napsali své připomínky. Jsou jimi dominikán a papežský teolog *ex officio* Luigi Ciappi a jezuita vyučující na Gregoriánské univerzitě, Georges Jarlot.³⁷

Ciappi přezkoumal asi 52 stránek. Podle něj návrh encykliky nezachovává kontinuitu s předchozím papežským magisteriem. Měl by více citovat papeže Lva XIII. a Pia XII. Proklamaci, že každá lidská bytost má právo na svobodu, lze interpretovat jako vyjádření vycházející z přílišného liberalismu a indiferentnosti v náboženské a morální oblasti, na což v roce 1864 negativně poukázal Pius IX. v encyklice *Quanta cura*. Obrat „uctívát Boha podle zásad vlastního svědomí“ je podle Ciappiho příliš vágní a může vést k nebezpečným závěrům. Na toto téma se již kdysi vyjádřil Lev XIII. v encyklice *Libertas* a zdůraznil roli správně zformovaného svědomí. Později tak učinil i Pius XII., když v roce 1953 odsoudil „mor indiferentismu“. Ciappi dále nesouhlasil s tím, aby se o ženě psalo tak, že má jako osoba stejné povinnosti a stejná práva jako muž. Podle něj by pak z toho bylo možné vyvodit, že na svém manželovi není nijak závislá a nemusí se mu podřizovat, což je proti učení sv. Pavla, tradici i magisteriu Pia XII. Další námitka se týká autority, jež je v rozpo-

³⁵ Srov. MELLONI, *Pacem in terris*, s. 46–49.

³⁶ Sv. otec v něm znovu vyzdvihuje hodnotu míru a pokoje mezi národy jako něčeho velmi vzácného, co má smysl vytvářet, šířit a bránit. Cituje část svého poselství z 25. října 1962 a připomíná, že tam, kde chybí mír, se těžko může dostavit radost a požehnání. Srov. JAN XXIII., „La pace nella unità e nell'amore dei figli di Dio“ (22. 12. 1962), in *Discorsi, Messaggi, Colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII.*, V: *Quinto anno del pontificato: 28 ottobre 1962 – 3 giugno 1963*, Città del Vaticano: Tipografia Poliglotta Vaticana, 1964, s. 42–50, zde 43, 44–45.

³⁷ Srov. MELLONI, *Pacem in terris*, s. 50–52, 56.

ru s mravním řádem. Návrh tvrdí, že taková autorita nemá sílu zavázat jednotlivce ve svědomí. S tím ale Ciappi nesouhlasí a obává se, že toto vyjádření povede k chaosu ve společnosti. V souvislosti se světovým mírem by encyklika měla též jasně odsoudit komunistickou ideologii, jak to udělal např. Pius XII. ve svém vánočním rádiovém poselství v roce 1955.³⁸

Pavan všechny Ciappiho připomínky akceptuje, nicméně do finálního textu je zapracována jen povrchně. Jde především o citace zmíněných papežů. Základní struktura budoucí encykliky zůstává nezměněna. Po této práci následuje překlad textu do latiny, jenž provádí Mons. Guglielmo Zannoni. První latinská verze encykliky je vyhotovená večer 16. března, jejími adresáty jsou *christifideles laici*. Capovilla poznamenává, že Sv. otec si ji s živým zájmem a spokojeností přečetl. Stalo se tak 17. března od 2.30 do 4.30 ráno.³⁹

Druhým konzultorem textu byl ustanoven P. Georges Jarlot SJ, který v té době vyučuje sociální nauku církve na Gregoriánské univerzitě. Problematická je pro něj charakteristika osoby jako subjektu s určitými právy a povinnostmi. Domnívá se, že tento přístup jde v téže linii jako *Všeobecná deklarace lidských práv* z roku 1948 a navazuje na *Deklaraci práv člověka a občana* z roku 1789. Osoba je v těchto dokumentech pojímána jako něco absolutního. Absolutní je ale pouze Bůh. Jarlot též žádá, aby se poněkud ztlumil princip sebeurčení národů, protože v řadě dekolonizovaných zemí jsou státní hranice vytvořeny uměle a nerespektují vnitřní kmenové struktury společnosti. Jezuitský teolog je ale velmi spokojený s druhou kapitolou týkající se politické autority. Souhlasí, že se musí opírat o spirituální základ. Chválí též pojednání o míru. Naopak je skeptický k politické mezinárodní autoritě. Tuto představu považuje za utopii nezakládající se na rozumu. Všechny pokusy vytvořit mezinárodní autoritu byly podle něj až dosud neúspěšné. Zkušenost s OSN dokládá, že rozdílnost mezi velkými a malými státy zůstane vždy zachována. Ještě více chimérická mu připadá představa, že se k této autoritě může odvolat jedinec, a to i proti vlastnímu státu. Jarlot doporučuje tuto pasáž škrtnout. Stejně tak hluboce nesouhlasí s konceptem lidskosti založeném na čtyřech pilířích: pravdě, spravedlnosti, lásce a svobodě. Pouze Pravda, z níž se odvozuje pravda, spravedlnost a láska, může být opravdovým životním průvodcem. Svoboda je naproti tomu příliš nejis-

³⁸ Srov. MELLONI, *Pacem in terris*, s. 56–59.

³⁹ Srov. tamtéž, s. 59–62.

tá na to, aby mohla být položena na stejnou úroveň s pravdou, spravedlností a láskou.⁴⁰

Většina Jarlotových úprav však v definitivním textu zohledněna není, zapracování se dočkalo jen několik jeho návrhů.⁴¹ Mons. Capovilla nakonec sestavuje 9 listů napsaných na psacím stroji, jež doporučují 57 oprav vyplývajících jak z italské, tak latinské verze. Tyto listy obsahují kromě poznámek Jarlota a Ciappiho ještě postřehy dalších čtenářů, především substituta pro všeobecné záležitosti Státního sekretariátu Angela Dell'Acquy a zřejmě i člena Posvátného officia Pietra Parenteho. Neznámá ruka pak vybírá a zapracovává některé z nich... V první části encykliky se např. sloveso *procreare* mění na *creare* a jsou zpřesněna vyjádření týkající se osoby jako subjektu, nikoli fundamentu přirozených práv. Na druhou stranu nejsou akceptovány požadavky vypustit odstavce, o nichž se tvrdilo, že pouze opakují to, co již bylo řečeno. Text by tím byl hůře srozumitelný. Práva a povinnosti vyplývající ze vztahu muže a ženy nejsou označena jako rovná, nýbrž podobná. Dále je doporučeno doplnit text o papežské výroky týkající se možnosti legitimní obrany, kterou je prý třeba explicitně potvrdit. Jedná se zejména o radiové poselství Pia XII. z roku 1953 adresované vojenským lékařům. Doporučení jsou uzavřena návrhem adresovat celý dokument „lidem dobré vůle“, což se později ukazuje jako velmi moudré.⁴²

Papež podepisuje novou encykliku 9. dubna.⁴³ Celý slavnostní akt přenáší italská televize.⁴⁴ Samotný text pak nese datum 11. dubna 1963.

3. HLAVNÍ OBSAHOVÉ BODY A PŘÍNOS DOKUMENTU

Nápadný termín, který se v celé encyklice opakuje více než třicetkrát, je „důstojnost“. Dokument začíná poukazem na to, že důstojnost člověka spočívá v tom, že je jako Boží obraz obdařen rozumem a svobodnou vůlí a že Stvořitel vtiskl do lidské přirozenosti řád, který člověk odha-

⁴⁰ Srov. MELLONI, *Pacem in terris*, s. 62–68.

⁴¹ Srov. tamtéž, s. 68.

⁴² Srov. tamtéž, s. 73–75.

⁴³ Srov. tamtéž, s. 80.

⁴⁴ Autentické záběry lze zhlédnout ve velmi pěkně připraveném dokumentu na youtube: Alberto MELLONI – Fabio NARDELLI (ed.), „Pacem in terris,“ <https://www.youtube.com/watch?v=JYVgb0SmZlc> [cit. 2. 2. 2024].

luje ve svém svědomí a podle něhož má uspořádat vzájemné vztahy (čl. 1–7). Encyklika je dále rozdělena do pěti hlavních částí. První pojednává o vztazích mezi jednotlivými osobami, druhá o vztazích mezi jednotlivcem a (státní) veřejnou mocí, třetí se soustřeďuje na vztahy mezi státy, čtvrtá reflektuje vztahy mezi státy a celosvětovou politickou autoritou a pátá obsahuje pastorační doporučení. Text encykliky končí prosbou, aby mezi lidmi přinesl opravdový mír sám Kníže pokoje.

Co nového přináší tento dokument? Výchozím bodem úvah o míru je teologické pojetí lidské osoby vyznačující se určitými právy a povinnostmi. Autor o nich uvažuje na základě přirozeného zákona a podotýká, že jsou všeobecná, neporušitelná a nezczizitelná (čl. 9). Výčet těchto práv v mnohém odráží *Všeobecnou deklaraci lidských práv* z roku 1948, nyní se však opírá o teologický fundament. Papež hovoří o právu na život a na jeho důstojnou úroveň, o právu uctívat Boha podle vlastního, správně formovaného svědomí, o právu na svobodnou volbu životního stavu, o právu na práci, o právu svobodně se shromažďovat, o právu na svobodu pobytu a o právu účastnit se politického života (čl. 11–27).

Argumentační linie encykliky vychází z lidské přirozenosti a přirozeného práva. Díky tomu jsou srozumitelné a přijatelné nejen pro katolíky, ale i pro všechny křesťany i nekřesťany. Tento přístup je jasně patrný z dedikace „všem lidem dobré vůle“. Adresáty textu jsou tedy všichni lidé bez rozdílu. Papež je vyzývá k tomu, aby spolupracovali na utváření společného dobra.⁴⁵

Právo uctívat Boha podle správně formovaného svědomí otvírá dveře dalšímu teologickému diskurzu o náboženské svobodě, který se vedl během II. vatikánského koncilu. *Pacem in terris* je textem, o nějž se koncilní otcové opírají a na nějž se odvolávají zejména v konstituci *Gaudium et spes* (čl. 26–28) a deklaraci *Dignitatis humanae* (čl. 1–6), v nichž najdeme další rozpracování témat lidské důstojnosti, svobody či lidských práv.

Encyklika rovněž používá evangelijní obrat „znamení časů“ (Mt 16,3), jímž rozumí aktuální stav věcí ve společnosti. Konkrétně jmenuje vzestup dělnické třídy, emancipaci žen či strukturální změny, jimiž prochází lidská rodina (čl. 39–45). V kapitole týkající se vztahů mezi státy hovoří o tom, že aktuální spory mezi národy již nelze řešit ozbrojeným konfliktem, nýbrž „vyjednáváním a dohodami“ (čl. 126).

⁴⁵ Srov. Charles CURRAN, „The Teaching and the Methodology of *Pacem in Terris*,“ *Journal of Catholic Social Thought* 1, č. 1 (2004): 17–34, zde 18–19.

Toto přesvědčení, přiznáváme, vychází především ze strašné ničivé síly moderních zbraní, ze strachu před zkázou a hroznými škodami, které by tento druh zbraní způsobil. Proto se přičí rozumu, že by v naší době, která si hrdě říká atomová, mohla být válka prostředkem k znovunabytí porušených práv.⁴⁶

Papež poukazuje na to, že tradiční teorie o spravedlivé válce je tak v jistém smyslu překonaná. Válečný konflikt za použití zbraní hromadného ničení, tedy nejen termonukleárních, ale dnes bychom dodali i biologických a chemických, nelze ospravedlnit ani jako *malum minore*.⁴⁷ *Gaudium et spes* se k této myšlence vrací v čl. 82:

Nepřestane-li nepřátelství a nenávisť a neuzavřou-li se trvalé a čestné úmluvy o zajištění všeobecného míru do budoucna, je možné, že lidstvo, které se navzdory svému podivuhodnému vědění octlo už ve vážném nebezpečí, dospěje k té neblahé hodině, v níž nepozná jiný mír než hrozný mír smrti.⁴⁸

Řešením by podle *Pacem in terris* mohla být existence nestranné globální autority, která by usilovala o univerzální společné dobro, tedy o bezpečí a rozvoj všech národů na celém světě, a byla by garantem celosvětového míru. Musela by být ustanovena nikoliv na základě donucení, nýbrž na základě konsenzu všech národů (čl. 138). Sv. otec se v této souvislosti pochvalně vyslovuje o Organizaci spojených národů, jež usiluje o velké a šlechetné cíle (čl. 145). Zdá se však, že v současné době bude muset i toto grémium projít určitou restrukturalizací, aby se osvobodilo od jistého druhu oligarchie vítězných mocností z doby konce II. světové války.⁴⁹

Další inovátorský prvek *Pacem in terris* najdeme v čl. 158:

Všeobecně je vždycky záhodno rozlišovat bludy a bloudící, byť jde o lidi, kteří jsou v zajetí omylu nebo neadekvátního poznání, ať už v ohledu náboženském nebo mravním. Neboť upadl-li člověk do bludu, nepozbývá tím ještě svého lidství ani neztrácí svou lidskou důstojnost – a na to je stále nutno brát ohled. Kromě toho:

⁴⁶ JAN XXIII., enc. *Pacem in terris* (11. 4. 1963), čl. 127, in *Sociální encykliky (1891–1991)*, Praha: Zvon, 1996, s. 210.

⁴⁷ K této problematice viz Maurizio Pietro FAGGIONI, „Il male minore e il bene possibile,“ *Vivens Homo* 26, č. 1 (2015): 127–149.

⁴⁸ II. EKUM. VAT. KON., past. konst. *Gaudium et spes* (7. 12. 1965), čl. 82, in *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 256–257.

⁴⁹ SROV. GIULIO CESAREO, „La svolta teologico-pastorale di *Pacem in terris*,“ *Studia Moralia* 61, č. 1 (2023): 33–51, zde 48.

u člověka nikdy úplně neuhasíná schopnost postavit se bludu na odpor a hledat cestu k pravdě.⁵⁰

Tato slova se nachází v poslední části encykliky, v níž najdeme pastorační doporučení. Z textu lze jasně vnímat Roncalliho optimismus. Nikoho neodsuzuje, sám sebe vnímá jako „faráře světa“, který slouží všem bez rozdílu. Je přesvědčen o tom, že v každém člověku je špetka dobra, na níž se dá stavět a již lze dále rozvíjet. Dosavadní nepřítel se přece po nějaké době může stát přítelem. Všude na světě lze najít lidi ušlechtilého smýšlení, schopné jít proti proudu nespravedlivé společnosti a postupně měnit své okolí k dobrému (čl. 161). Papež doufá, že počet těchto lidí bude stále růst (čl. 164).

4. RECEPCE ENCYKLIKY A JEJÍ DALŠÍ VLIV

Televizní přenos slavnostního podpisu encykliky zajistil celému dokumentu světovou pozornost. Ta se ještě zvýšila, když byla 10. května 1963 na římském Quirinálu za přítomnosti sovětských akademiků Sv. otci udělena Balzanova cena. Řím se v té době stává jakýmsi hlavním městem míru. Generální sekretář OSN U Thant se na adresu Jana XXIII. vyjadřuje neobyčejně pozitivně a začínají se šířit zvěsti, že Sv. otci bude udělena Nobelova cena míru. Cousins přiváží encykliku přeloženou do azbuky a podepsanou papežem do Moskvy a Kreml se rozhoduje k dosud stěžejnímu kroku: publikovat ji na stránkách státního deníku *Pravda*. Komunistická strana Sovětského svazu tím chce dát jasně najevo, že v otázce odzbrojování souzní s papežem. J. F. Kennedy chápe, že tento krok otevře ruským exponentům dveře do Vatikánu a nechce přijít pozdě. Posílá tedy Sv. otci gratulace k přijetí Balzanovy ceny a domlouvá u něj audienci. Ta je stanovena na první dny v červnu. Bohužel k ní již nikdy nedojde, protože Jan XXIII. 3. června 1963 umírá.⁵¹

Encyklika rezonuje také v oficiálním tisku jiných zemí. Na stránkách státních polských novin jsou vyslovena přání, aby národní episkopát přijal hlavní teze papežského dokumentu a usiloval o co nejlepší soužití s tamějším režimem. Zaznívá názor, že pozice Sv. otce je přece v otázce

⁵⁰ JAN XXIII., enc. *Pacem in terris* (11. 4. 1963), čl. 158, in *Sociální encykliky (1891–1991)*, s. 217–218.

⁵¹ SROV. MELLONI, *Pacem in terris*, s. 84–86.

zmírnění napětí téměř identická s postojem Nikity Chruščova.⁵² V této době přijíždí do Maďarska vatikánský diplomat kardinál Agostino Casaroli s cílem jít ve vyjednávání s komunistickým režimem až na hranici možného. Jan XXIII. je totiž přesvědčen, že stávající realitě lze čelit cestou odvážného dialogu s nadějí, že se poměry změní k lepšímu. 3. května 1963 se Casaroli setkává na americkém velvyslanectví v Budapešti s maďarským primasem kardinálem Józsefem Mindszentym. Ten ho však ujišťuje o tom, že s maďarskými komunisty se o nějakém zlepšení podmínek života katolické církve v zemi vyjednávat nedá. Toto přesvědčení se nakonec ukazuje jako pravdivé.⁵³ Vraťme se však k *Pacem in terris*.

Brzy po vydání encykliky zaznívá nejen chvála na adresu papeže, zvláště v souvislosti s jeho rolí v mírovém řešení karibské krize, ale objevují se též kritická slova. Jsou to např. glosy komentující nutnost rozlišovat bludy od bloudících (čl. 158) nebo mylné filozofické nauky od hnutí se sociálními, kulturními a politickými cíli (čl. 159). Tyto pasáže budí u mnohých dojem, že se s komunismem lze přece jen nějak domluvit. V duchu papežova optimismu jsou pak vnímány jako výzva k dialogu s politickými stranami a hnutími marxisticko-leninské orientace.⁵⁴ Až později se ukáže, že pokusy o navázání dialogu žádné opravdové ovoce nepřinášejí. Encyklika je však ze strany mnoha státníků přijata s velkým nadšením. V zemích s etablovanou komunistickou ideologií je tomu mimo jiné také proto, že se v ní hovoří o potenciálu dělnických tříd. Někteří novináři se ovšem domnívají, že papež zašel příliš daleko. *Pacem in terris* zkomoleně nazývají *Falcem in terris* a Jana XXIII. označují za „bolševika Ducha svatého“. Stejně tak se objevují polemiky s odsouzením závodů ve zbrojení (čl. 109–119).⁵⁵

V Itálii encyklika vyvolává kontroverze také uvnitř katolické církve. Děje se tak v kontextu nadcházejících všeobecných voleb, které jsou

⁵² Srov. MELLONI, *Pacem in terris*, s. 87.

⁵³ Srov. CASAROLI, *Trýzeň trpělivosti*, s. 8, 68, 71. K situaci katolické církve ve východním bloku viz Jan MIKRUŠ (ed.), *Die katholische Kirche in Mitteleuropa nach 1945 bis zur Gegenwart*, Wien: Dom-Verlag, 2006; Jonathan LUXMOORE – Jolanta BABUCHOVÁ, *Vatikán a rudý prapor: Zápas o duši východní Evropy. Studie o vztahu římskokatolické církve a komunistických států*, Praha: Volvox Globator, 2003; Andrzej GRAJEWSKI, *Jidášův komplex: Zraněná církev. Křesťané ve střední a východní Evropě mezi odporem a kolaborací*, Praha: Prostor, 2002; Karel DURMAN, *Útěk od praporů: Kreml a krize impéria 1964–1991*, Praha: Karolinum, 1998.

⁵⁴ Srov. Ettore MALNATI – Marco RONCALLI, *Pacem in terris: L'ultimo dono di Giovanni XXIII*, Siena: Cantagalli, 2013, s. 120.

⁵⁵ Srov. MALNATI – RONCALLI, *Pacem in terris*, s. 120.

ohlášený na 28. dubna a v souvislosti s volbami na Sicílii, k nimž dochází 9. června 1963. Text papežského dokumentu je totiž napsán ve zcela jiném tónu, než v jakém k lidem promluvili italští biskupové ve svém poselství k blížícím se volbám. 12. března téhož roku vydali nótu, v níž apelují na všechny katolíky, aby rozhodně volili křesťanské demokraty. Překvapivý výsledek voleb: 26 mandátů, jež navíc získává italská komunistická strana a 13 mandátů, o něž přichází křesťanská demokracie mnozí dávají za vinu právě papeži a jeho encyklice.⁵⁶ Dokonce se začínají šířit fámy, že za aktuální středo-levicovou politickou situaci v zemi může vatikánský Státní sekretariát. Dochází to až tak daleko, že kardinál státní sekretář Amleto Cicognani považuje za nutné poslat Svatému oficiu nótu, v níž „očisťuje“ sám sebe a své dikasterium. Poukazuje v ní na to, že stávající politická situace je výsledkem mnoha různých faktorů a vnějších okolností, za něž jeho úřad nemůže. Ostatní římstí kardinálové přechází encykliku mlčením, jen tehdejší předseda Italské biskupské konference Giuseppe Siri prý přichází s tvrzením, že bude zapotřebí padesáti let, než se dají do pořádku škody způsobené tímto pontifikátem. Kontroverzní vyjádření tohoto typu pak provází Jana XXIII. až do okamžiku jeho smrti.⁵⁷

V anglofonním světě působí menší rozruch nejednotnost překladu čl. 127, především jedné věty, která v oficiální latinské verzi zní: „Quare aetate hac nostra, quae vi atomica gloriatur, alienum est a ratione, bellum iam aptum esse ad violata iura sarcienda.“⁵⁸ V angličtině se záhy objevují dvě varianty. Autorizovaný vatikánský text: „For this reason it is hardly possible to imagine that in the atomic era war could be used as an instrument of justice“⁵⁹ a překlad v žurnálu *The Pope Speaks*: „Thus, in this age which boasts of its atomic power, it no longer makes sense to maintain that war is a fit instrument with which to repair the violation of justice.“⁶⁰ Kdybychom si dnes otevřeli *Pacem in terris* na stránkách vatican.va,⁶¹ zjistili bychom, že oficiální text byl upraven podle *The Pope Speaks*. Proč k tomu došlo?

⁵⁶ Srov. MELLONI, *Pacem in terris*, s. 89.

⁵⁷ Srov. tamtéž, s. 90–91.

⁵⁸ JAN XXIII., litt. enc. *Pacem in terris* (11. 4. 1963), in AAS 55 (1963): 291.

⁵⁹ JAN XXIII., enc. *Pacem in terris* (11. 4. 1963), čl. 127, in William J. Gibbons (ed.), *Seven Great Encyclicals*, New York – Paramus (NJ): Paulist Press, 1963, s. 315.

⁶⁰ JAN XXIII., enc. *Pacem in terris* (11. 4. 1963), čl. 127, in *The Pope Speaks* 9, č. 1 (1963): 38.

⁶¹ Viz JAN XXIII., enc. *Pacem in terris* (11. 4. 1963), čl. 127, https://www.vatican.va/content/john-xxiii/en/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_11041963_pacem.html [cit. 12. 2. 2024].

Zasloužil se o to zejména vlivný etik a pedagog Princetonské univerzity Paul Ramsey. Ve své monografii *The Just War: Force and Political Responsibility* poukazuje na to, že oficiálnímu vatikánskému překladu lze rozumět tak, že v současné atomové éře není morálně ospravedlnitelný žádný válečný konflikt, protože není dost dobře možné stanovit rozumný poměr mezi sledovaným dobrým účinkem a připuštěným účinkem špatným. Z toho vyplývá, že každá válka, nejen ta nukleární, je sama o sobě tak špatná, že ji nelze morálně obhájit ani jako obranný prostředek. S tímto závěrem se však Ramsey neztotožňuje. Domnívá se, že legitimní vojenskou obranu lze ospravedlnit i v atomové éře.⁶² Až později si uvědomuje, že jeho počáteční mylné chápání způsobil nepřesný anglický překlad. Za korektní tedy považuje variantu, kterou poskytl *The Pope Speaks*,⁶³ podle níž bylo později upraveno i oficiální vatikánské znění.

Pacem in terris měla vliv i na Janova nástupce Pavla VI., který se na ni odvolává zejména v závěru své encykliky *Populorum progressio*, v němž mír dává do souvislosti s rozvojem národů:

Bojovat proti bídě a nespravedlnosti znamená spolu se zvyšováním blahobytu pracovat i na lidském a duchovním rozvoji všech, a tím na blahu celého lidstva. Mír se totiž nedá obnovit jen tím, že se zřekneme války, stejně jako není pouhou výslednicí stále nejisté rovnováhy sil. Mír se buduje den ze dne, a to tím, že usilujeme o řád, ježž chtěl Bůh a který naléhavě vyžaduje dokonalejší spravedlnost mezi lidmi.⁶⁴

Když se v roce 1964 podařil první zkušební test vodíkové bomby v Číně (Projekt 596), vyvstaly na Západě obavy z další atomové moci, navíc opět v zemi s komunistickým režimem. Papež Montini na to reaguje prohlášením, že 1. leden každého roku, počínaje rokem 1968, bude katolická církev slavit nejen jako Slavnost Matky Boží, ale také jako Světový den míru. Na tento účel se bude také modlit.⁶⁵ 8. prosince 1967 se obrací na všechny lidi dobré vůle s poselstvím, v němž vybízí především k výchově mladých generací k míru založenému na pravdě, spravedlnosti,

⁶² Srov. Paul RAMSEY, *The Just War: Force and Political Responsibility*, Savage (MD): Littlefield, Adams Quality Paperbacks, 1983, s. 192–196.

⁶³ Srov. tamtéž, s. 78, pozn. 9. Viz k tomu též: Brian M. KANE, „John XXIII and Just Cause for Modern War,” *New Blackfriars* 80, č. 936 (1999): 56–72, zde 66.

⁶⁴ PAVEL VI., enc. *Populorum progressio* (26. 3. 1967), čl. 76, in *Sociální encykliky (1891–1991)*, s. 254–255.

⁶⁵ Srov. Daniele MENOZZI, „Fine della guerra giusta? La svolta del Concilio e la riflessione postconciliare,” *Studi Ecumenici* 41, č. 1/2 (2023): 109–124, zde 118.

svobodě a lásce.⁶⁶ Na přímý popud účastníků II. vatikánského koncilu Pavel VI. ustanovuje při Sv. stolci Papežskou radu *Iustitia et Pax*, jejímž úkolem je zabývat se mírem a konkrétními otázkami rozvoje zemí třetího světa.⁶⁷ Montini je také historicky prvním papežem, který vystupuje na půdě Organizace spojených národů. Dochází k tomu 4. října 1965 na Valném shromáždění OSN v New Yorku, během něhož Sv. otec vyzývá k budování celosvětového míru a k přátelské spolupráci mezi národy.⁶⁸

Na Pavla VI. navazuje také Jan Pavel II. O míru hovoří v různých souvislostech na svých četných apoštolských cestách. Vystupuje rovněž proti jakékoliv sakralizaci války. Z jeho iniciativy se 27. října 1986 v Assisi uskutečnilo první setkání nejvýznamnějších představitelů hlavních světových náboženství, aby se zde v bratrském duchu společně modlili za mír na celém světě. Tato setkání se pak za Benedikta XVI. a Františka ještě mnohokrát opakovala i na jiných místech.

Tématu míru se dotýká také encyklika Jana Pavla II. *Sollicitudo rei socialis*. Zatímco *Populorum progressio* (čl. 53) vyzývá k tomu, aby se finanční prostředky určené na výrobu zbraní využily na pomoc národům trpícím hladem a bídou, polský papež považuje za cestu k míru solidaritu:

Světový mír je totiž nemyslitelný, jestliže lidé za něj zodpovědní neuznají, že již vzájemná závislost sama o sobě vyžaduje překonání politiky nepřátelských bloků, zřeknutí se jakéhokoli imperialismu – hospodářského, vojenského i politického – a též přeměnu vzájemné nedůvěry ve spolupráci, která je jistě *nejvolastnějším projevem* solidarity mezi jednotlivci a národy.⁶⁹

8. prosince 1988 schvaluje Valné shromáždění OSN rezoluci 43/131, na jejímž základě je mezinárodní komunitě přiřknuto právo zasáhnout ve prospěch národů stížených přírodními katastrofami nebo nacházejících

⁶⁶ Srov. PAVEL VI., *Messaggio per la celebrazione della prima giornata della pace* (8. 12. 1967), https://www.vatican.va/content/paul-vi/it/messages/peace/documents/hf_p-vi_mes_19671208_i-world-day-for-peace.html [cit. 3. 2. 2024].

⁶⁷ Srov. Giovanni TURBANTI, „Riflessioni e spunti di ricerca sul pacifismo cattolico in Italia nella seconda metà del XX secolo,“ *Rivista di Teologia dell'Evangelizzazione* 27, č. 53 (2023): 93–118, zde 112.

⁶⁸ Srov. PAVEL VI., *Discorso alle Nazioni unite* (4. 10. 1965), čl. 5–6, https://www.vatican.va/content/paul-vi/it/speeches/1965/documents/hf_p-vi_spe_19651004_united-nations.html [cit. 3. 2. 2024].

⁶⁹ JAN PAVEL II., enc. *Sollicitudo rei socialis* (30. 12. 1987), čl. 39, in *Sociální encykliky (1891–1991)*, s. 395.

se v podobných urgentních situacích způsobených člověkem.⁷⁰ Zhruba od této doby se v mezinárodních právních dokumentech začíná pravidelně skloňovat pojem „humanitární intervence“, k jehož upřesnění v oblasti vojenského nasazení pomohl právě Sv. stolec. Toto téma již přesahuje zaměření našeho příspěvku, proto jen stručně poukážeme na základní podmínky eticky akceptovatelného vojenského humanitárního nasazení. Takový zákrok musí být proveden pod záštitou OSN, jeho cílem musí být ochrana fundamentálních lidských práv civilního obyvatelstva nebo přežití celých etnických skupin⁷¹ a agresor nesmí mít možnost dál škodit. Válku lze tedy připustit jen jako obrannou akci.⁷² Jan Pavel II. se pak na nutnost humanitárního zásahu odvolává v několika svých dalších alokucích. Zmiňme z nich především projev účastníkům Mezinárodní konference o výživě na půdě OSN v roce 1992⁷³ a diplomatům akreditovaným u Sv. stolce v roce 1993.⁷⁴

Papež Wojtyła se rovněž jasně vyslovuje proti oběma válečným konfliktům v Perském zálivu. K první válce zaujímá odmítavé stanovisko v projevu k diplomatickému sboru akreditovanému u Sv. stolce v lednu 1991⁷⁵ a později také ve své encyklice *Centesimus annus*.⁷⁶ V roce 2003 se

⁷⁰ Srov. ORGANIZACE SPOJENÝCH NÁRODŮ – VALNÉ SHROMÁŽDĚNÍ, *Humanitarian assistance to victims of natural disasters and similar emergency situations*, A/RES/43/131 (8. 12. 1988), 4. 10. <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/531/10/img/nr053110.pdf?token=ZzxXOYhta6aAWQtaHh&fe=true> [cit. 4. 2. 2024].

⁷¹ Srov. DANIELE MENOZZI, „Fine della guerra giusta? La svolta del Concilio e la riflessione postconciliare,“ *Studi Ecumenici* 41, č. 1/2 (2023): 109–124, zde 119. Viz také: MARCIANO VIDAL, „Cambio de paradigma sobre la moralidad de la guerra en el pensamiento teológico-moral de los últimos 60 años bajo la orientación inspirativa de la encíclica *Pacem in terris*,“ *Studia Moralia* 61, č. 1 (2023): 53–78, zde 67.

⁷² Srov. JAN PAVEL II., *Intervista concessa a Jas Gawronski*, in *La Stampa* (2. 11. 1993), https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1993/november/documents/hf_jp-ii_spe_19931102_intervista.html [cit. 4. 2. 2024].

⁷³ Viz JAN PAVEL II., *Allocuzione ai partecipanti alla Conferenza internazionale sulla nutrizione* (5. 12. 1992), čl. 3, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1992/december/documents/hf_jp-ii_spe_19921205_conferenza-on-nutrition.html [cit. 4. 2. 2024].

⁷⁴ Viz JAN PAVEL II., *Discorso al Corpo Diplomatico accreditato presso la Santa Sede* (16. 1. 1993), čl. 13, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1993/january/documents/hf_jp-ii_spe_19930116_corpo-diplomatico.html [cit. 4. 2. 2024].

⁷⁵ Viz JAN PAVEL II., *Discorso al Corpo Diplomatico accreditato presso la Santa Sede* (12. 1. 1991), čl. 7, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1991/january/documents/hf_jp-ii_spe_19910112_corpo-diplomatico.html [cit. 4. 2. 2024].

⁷⁶ Viz JAN PAVEL II., enc. *Centesimus annus* (1. 5. 1991), čl. 52, in *Sociální encykliky (1891–1991)*, s. 466.

pak ještě nekompromisněji vyjadřuje k druhému válečnému konfliktu v Iráku:

„Ne válce!“ Válka není nikdy ranou osudu, je vždy porážkou lidskosti. Mezinárodní právo, čestný dialog, solidarita mezi státy a šlechetná diplomacie jsou důstojné prostředky, jimiž mohou jednotlivci i národy řešit své spory. Když to říkám, myslím na ty, kdo stále ještě důvěřují jaderným zbraním a na velké množství konfliktů, které drží naše bratry v lidství jako rukojmí.⁷⁷

V tomto projevu Sv. otec rovněž poukazuje na to, že tzv. spravedlivá válka je morálně přijatelná vždy jen jako legitimní obrana, pro niž platí přesná pravidla:

Jak nám připomíná Charta Organizace spojených národů a mezinárodní právo, k válce se nelze uchýlit ani když se jedná o zajištění společného dobra, pokud to není poslední možnost, respektují-li se přísně stanovené podmínky a nenechávají-li se stranou důsledky, jež s sebou [válka] nese pro civilní obyvatelstvo během vojenských operací a po nich.⁷⁸

Ve stopách *Pacem in terris* i svého „milovaného předchůdce“ jde také Benedikt XVI. V závěru své encykliky *Caritas in veritate*, věnovanému spolupráci lidské rodiny, hovoří o aktuální potřebě reformovat OSN a mezinárodní ekonomickou a finanční architekturu, aby pokud možno všechny národy mohly žít jako velká rodina (čl. 67). Potřebné je pro něj:

vhodným způsobem zabezpečit celkové odzbrojení, dostatek jídla a mír; zajistit ochranu životního prostředí a regulovat migrační pohyby – to všechno si naléhavě žádá existenci opravdové *světové politické autority*, která byla navržena už mým předchůdcem, blahoslaveným Janem XXIII.⁷⁹

Papež Benedikt dále poukazuje na to, že taková autorita by musela být uznávána všemi, bylo by nutné ji vybavit účinnou mocí, aby každému zaručila bezpečnost, musela by sledovat společné dobro, řídit se právem

⁷⁷ JAN PAVEL II., *Discorso al Corpo Diplomatico accreditato presso la Santa Sede* (13. 1. 2003), čl. 4, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/2003/january/documents/hf_jp-ii_spe_20030113_diplomatic-corps.html [cit. 4. 2. 2024], překlad vlastní.

⁷⁸ JAN PAVEL II., *Discorso al Corpo Diplomatico* (13. 1. 2003), čl. 4, překlad vlastní. K problematice druhé války v Iráku z etického hlediska viz Brian V. JOHNSTONE, „Pope John Paul II and the War in Iraq,“ *Studia Moralia* 41, č. nev. (2003): 309–330.

⁷⁹ BENEDIKT XVI., enc. *Caritas in veritate* (29. 6. 2009), čl. 67, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 86.

a důsledně se držet zásad subsidiarity a solidarity.⁸⁰ Také on vystoupil na Valném shromáždění OSN. Ve svém projevu navázal na legitimitu humanitární intervence v souvislosti se zásadou odpovědnosti za ochranu (R2P). Stalo se tak na jeho apoštolské cestě do USA v dubnu 2008.⁸¹

Vraťme se však ještě jednou do roku 1963 a podívejme se nyní na to, jaký vliv měl Jan XXIII. a jeho encyklika na poměry v komunistickém Československu.

5. Vatikánská Ostpolitik v ČR

Řekne-li se v našich zemích *Pacem in terris*, většina lidí, kteří se aspoň trochu orientují v církevní historii, si tento název spontánně spojí nikoliv s Janem XXIII., nýbrž s komunisticky orientovanou organizací sdružující kněze spolupracující s režimem. Toto hnutí nesoucí oficiální název *Sdružení katolických duchovních Pacem in terris* (SKD PIT) bylo ustaveno 31. srpna 1971 v sále pražského Charitasu a fungovalo, přes oficiální církevní zákaz v roce 1982, až do pádu režimu v listopadu 1989. Podat širší výklad o vztahu katolické církve a vatikánské diplomacie s komunistickým Československem v letech 1963–1989 již značně přesahuje limity naší práce, proto se této problematice dotkneme jen povrchně. Učiníme tak v souvislosti s výše uvedeným hnutím a již zmíněnou vatikánskou *Ostpolitik*, na kterou se zaměříme nejprve.⁸²

⁸⁰ Srov. BENEDIKT XVI., enc. *Caritas in veritate* (29. 6. 2009), čl. 67.

⁸¹ Viz BENEDIKT XVI., *Discorso nell'assemblea generale dell'ONU* (18. 4. 2008), https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/it/speeches/2008/april/documents/hf_ben-xvi_spe_20080418_un-visit.html [cit. 4. 2. 2024].

⁸² Na toto téma již u nás vznikla řada výborných publikací. Zmíňme z nich např.: Stanislav BALÍK – Jiří HANUŠ, *Katolická církev v Československu 1945–1989*, Brno: CDK, 2013²; Markéta DOLEŽALOVÁ (ed.), *Katolická církev v Československu: Kardinál Josef Beran a jeho doba*, Praha: Katolický týdeník – Ústav pro studium totalitních režimů, 2020; František X. HALAS, *Fenómén Vatikán: Idea, dějiny a současnost papežství – Diplomacie Svatého stolce – České země a Vatikán*, Brno: CDK, 2004; Václav VAŠKO, *Pátá kolona v církvi*, Praha: Pastorační středisko při Arcibiskupství pražském, 1996; Václav VAŠKO, *Dům na skále*, I–III, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004–2008; Karel KAPLAN, *Těžká cesta: Spor Československa s Vatikánem 1963–1973*, Brno: CDK, 2001; Jaroslav CUHRA, *Československo-vatikánská jednání 1968–1989*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 2001. Pro pochopení role vatikánského diplomata v tehdejší ČR je nezastupitelná již zmíněná monografie Agostina Casaroliho.

Předpokladem pro zahájení vyjednávání Sv. stolce se zeměmi východního bloku byla změna na Petrově stolci v roce 1958. Po úmrtí komunisty nenáviděného Pia XII. nastupuje smířlivější *papa buono* Jan XXIII. Příprava obecného koncilu pak s sebou nese příležitost obnovit diplomatické styky a umožnit tím alespoň některému z biskupů účast na této historické události. Také československý stát si uvědomuje, že obnovená jednání s Vatikánem jsou vlastně v jeho zájmu, protože touto aktivitou může dát najevo, že mu jde minimálně o dialog s katolickou církví, a tím si vylepšit svou mezinárodní reputaci.⁸³ Ústřední postavou vatikánské diplomacie je tehdejší podsekretář pro mimořádné církevní záležitosti, kardinál Agostino Casaroli, československou stranu zastupuje především dvojice vyjednavců Karel Hruža, vedoucí Sekretariátu pro věci církevní, a politický kontrarozvědčík podplukovník Miloslav Košnar.⁸⁴ Casaroli, jak sám vzpomíná, se při těchto jednáních řídil radou, kterou mu dal krátce před smrtí Jan XXIII.: „Pokračujeme dál s dobrou vůlí a s důvěrou, ale nespěchejme.“⁸⁵ V tomto duchu zahájil v květnu 1963 první jednání, jež měla *de facto* stále stejný obsah a k žádným pozitivním výsledkům pro katolickou církev, až na malé výjimky, nevedla.

Na programu jednání byla především otázka obsazení volných diecézí vyhovujícími biskupy, odvolání státních zmocněnců z biskupských kurií, otázka výuky náboženství na školách, znormalizování situace v kněžských seminářích, poskytnutí většího prostoru a svobody církevnímu tisku, problematika řeckokatolické církve a jejího právního postavení, konkrétní případy uvězněných kněží a biskupů aj.⁸⁶ Proč byla jednání pro Casaroliho neúspěšná? F. X. Halas poukazuje na to, že cílem komunistické strany ČSR bylo dosadit se souhlasem Vatikánu do vedení katolické církve takové lidi, kteří by bezvýhradně plnili její příkazy, a vytvořili tím z církve poslušný nástroj komunistické moci. Na to však Vatikán nechtěl přistoupit.⁸⁷ Podle J. Cuhry československá strana vyjednávání systematicky rozbíjela. Byla ochotna akceptovat jen ta řešení, která považovala za vlastní vítězství, o dosažení nějakého kompromisu neměla zájem. S vědomím slabého postavení Vatikánu, jemuž šlo o udr-

⁸³ Srov. BALÍK – HANUŠ, *Katolická církev v Československu 1945–1989*, s. 41.

⁸⁴ Srov. CUHRA, *Československo-vatikánská jednání 1968–1989*, s. 22.

⁸⁵ CASAROLI, *Trýzeň trpělivosti*, s. 80.

⁸⁶ Srov. HALAS, *Fenomén Vatikán*, s. 616.

⁸⁷ Srov. tamtéž, s. 616.

žení alespoň nějakého náboženského *statu quo* v zemi, k tomu ani neměla důvod.⁸⁸ Co se přesto podařilo vyjednat?

Jednalo se především o propuštění několika biskupů z internace nebo z vězení. Z internace byl roku 1963 propuštěn brněnský biskup Karel Skoupý, z vězení na základě prezidentské amnestie biskupové Ján Vojtaššák, Stanislav Zela a Ladislav Hlad a v následujících letech též řada kněží včetně řeckokatolického světicího biskupa Vasila Hopka. Československá strana zároveň přislíbila, že postupně odvolá státní zmocnění z biskupských kurií a umožní biskupům kontakt s Vatikánem.⁸⁹ V roce 1965 se také podařilo dospět ke konsenzu v otázce Josefa Berana. Poté, co na začátku roku 1965 nový papež Pavel VI. oznámil, že ho jmenuje kardinálem, protestující československá strana po složitých jednáních přistoupila na to, že si Josef Beran uchová titul pražského arcibiskupa, bude moci odjet do Říma převzít kardinálský klobouk, ale do vlasti se již bez souhlasu ČSR nevrátí. Řízení pražské arcidiecéze pak bude svěřeno apoštolskému administrátorovi, tajně vysvěcenému biskupu Františku Tomáškovvi, o němž se režim domníval, že k němu zaujímá loajální postoj a nebude mu dělat problémy. Smutný Josef Beran s podmínkami souhlasil, opustil svou vlast s nadějí, že se jednou poměry změní a on se přece jen vrátí domů. Po příjezdu do Věčného města se zapojil do závěrečného jednání koncilu, před jehož členy přednesl v září významný projev o náboženské svobodě a poté se věnoval až do své smrti pastoraci svých krajanů v zahraničí. Strana a vláda ČSR ani po jeho smrti 17. května 1969 nerespektovala jeho poslední vůli a nedala souhlas k převozu jeho těla do vlasti.⁹⁰ Došlo k tomu až po necelých 50 letech 20. dubna 2018.

Ač se to zdá překvapivé, Sv. stolec se během krátkého období Pražského jara nepokusil vyjednat s jeho reformními představiteli. Důvodem byla obava před ukvapenými kroky v politicky nepřehledné situaci. Také měl za to, že není vhodné provokovat Sovětský svaz a poskytovat mu další důvody k podezření o plíživé kontrarevoluci. Další setkání obou delegací se tak uskutečnilo až v říjnu 1970 v Římě. Výsledek jednání byl opět prakticky nulový, československá strana si pouze odvezla

⁸⁸ Srov. CUHRA, *Československo-vatikánská jednání 1968–1989*, s. 29.

⁸⁹ Srov. tamtéž, s. 28–29.

⁹⁰ Srov. Marek ŠMÍD, „Vatikánská východní politika a Josef Beran,“ in Markéta Doležalová (ed.), *Katolická církev v Československu: Kardinál Josef Beran a jeho doba*, Praha: Katolický týdeník – Ústav pro studium totalitních režimů, 2020, s. 395–405, zde 403–404.

seznam kandidátů na biskupy, o němž se mělo dál jednat v Praze. Stejný scénář se s malými obměnami opakoval až do roku 1989.⁹¹

Na počátku 70. let měl stát církev pevně v rukou. Po úmrtí brněnského biskupa Skoupého a českobudějovického biskupa Hloucha se pozice Vatikánu ohledně obsazení biskupských stolců opět zhoršila. Po řadě vyjednávání Sv. stolec souhlasil s vysvěcením čtyř nových biskupů: Josefa Vransy jako apoštolského administrátora pro Olomouc, Júliuse Gábríše jako apoštolského administrátora pro Trnavu, Jozefa Ferance jako sídelního biskupa banskobystrického a Jána Pásztora jako sídelního biskupa pro Nitru. Ve všech případech šlo o osobnosti nakloněné režimu, spolupracující s komunistickou stranou. Vrana a Feranec patřili dokonce k čelním představitelům SKD PIT. Církev tak byla dotlačena k řešení, jež do té doby rezolutně odmítala: souhlasit s kandidáty na biskupy navrženými socialistickým režimem.⁹²

Diplomatické vztahy mezi Svatým stolicem a ČSR se začínají měnit až poté, co 16. října 1978 usedá na papežský stolec Jan Pavel II. Volba Karola Wojtyły je pro československé komunisty zdrojem velkého znepokojení. Polský Sv. otec je nejen detailně obeznámen s životem v komunistické zemi, ale začíná též neohroženě vystupovat proti jakékoliv diktatuře, a stává se tak velkou morální oporou kardinálu Tomáškovi. Jan Pavel II. uskutečňuje tři věci, jež dělají komunistům velké starosti. První z nich je vydání dokumentu *Sapientia christiana* upravující studijní řád na bohosloveckých fakultách. Ačkoliv jsou kancléři teologických fakult František Tomášek v Litoměřicích a Július Gábriš v Bratislavě se svými snahami vymanit teologické studium z tuhého státního dozoru neúspěšní, je pro komunisty varovným signálem, že mají odvahu se o něco takového vůbec pokusit. Komunistům je jasné, že s těmito biskupy již nemohou počítat jako se spolehlivými nástroji státního režimu. Druhou ranou pro domácí církevní politiku je dekret Kongregace pro klérus *Quidam episcopi* z března 1982, jímž se v ČSR zakazuje SKD PIT. Třetím krokem Svatého stolce, jež komunisté považují za útok proti sobě, je vysvěcení biskupů pro české a slovenské krajany žijící v zahraničí. V roce 1983 se jím pro Čechy stává Jaroslav Škarvada, pro Slováky Dominik Hrušovský. Diplomatické rozhovory se kvůli tomu následující rok odehrávají v prudce konfrontačním duchu a opět k ničemu nevedou.⁹³

⁹¹ SROV. HALAS, *Fenomén Vatikán*, s. 617–620.

⁹² SROV. BALÍK – HANUŠ, *Katolická církev v Československu 1945–1989*, s. 50.

⁹³ SROV. HALAS, *Fenomén Vatikán*, s. 624–625.

V roce 1985 zve kardinál Tomášek Sv. otce na Velehrad, aby si spolu s ním připomněl 1100 let od úmrtí sv. Metoděje. Papeži sice není povolena osobní účast, ale z celé pouti se stává obrovský protikomunistický manifest. Ačkoliv se státní moc snaží celou akci co nejvíce utajit a omezit (blokuje dopravu, ruší linky na Velehrad apod.), účastní se jí více než 100 000 poutníků, především lidí mladších 25 let. Vystoupení ministra kultury Milana Klusáka se stává naprostým fiaskem, obrovských ovací se naopak dostává pozdravnému listu Jana Pavla II., který čte kardinál Tomášek. Olomoucký administrátor Josef Vrana se naopak o celé pouti vyjadřuje negativně s tím, že celá akce bude mít pro církev neblahé následky.⁹⁴

Další jednání mezi církví a státem probíhají v prosinci roku 1987. Po Vranově smrti má stát zájem na tom, aby se jeho nástupcem stal podobně smýšlející generální vikář František Vymětal, což však Vatikán nepovoluje. Na nové biskupy jsou tak vysvěceni Jan Lebeda a Antonín Liška pro Prahu a Ján Sokol pro Trnavu. Probíhají další poutě, které významně posilují sebevědomí církve. Kardinál Tomášek zve 6. března 1988 všechny věřící na anežskou pouť do pražské katedrály, o několik dní později se pak v Bratislavě uskutečňuje modlitební shromáždění, jež však násilně rozhání policie. V dubnu 1989 dává předsednictvo ÚV KSČ po dalších jednáních s Vatikánem souhlas k jmenování nových biskupů. V Litoměřicích se tak sídelním biskupem stává Josef Koukl, v Olomouci apoštolským administrátorem František Vaňák a v Trnavě arcibiskupem Ján Sokol. Zároveň komunistická strana nemá nic proti tomu, aby se plánovaného svatořečení sv. Anežky České v Římě zúčastnilo větší množství věřících. První část slavnostního obřadu je pak dokonce živě přenášena československou televizí, což je u náboženského obřadu v historii československé kinematografie vůbec poprvé. Následně se v ČSR rozbíhají listopadové události, jež přináší pád režimu a náboženskou i politickou svobodu.⁹⁵

6. SDRUŽENÍ KATOLICKÝCH DUCHOVNÍCH *PACEM IN TERRIS*

Abychom lépe pochopili, proč vzniklo a jak působilo SKD PIT, musíme si připomenout československé poměry na konci II. světové války.

⁹⁴ Srov. BALÍK – HANUŠ, *Katolická církev v Československu 1945–1989*, s. 56–58.

⁹⁵ Srov. tamtéž, s. 58–62.

Po převratu v únoru 1948 si komunisté uvědomili, že je třeba se zbavit všech odpůrců režimu. Při *Ústředním akčním výboru* tak zřídili náboženskou komisi, jejímž úkolem bylo položit základy nových vztahů mezi státem a církvemi. V jejím čele stanul ministr spravedlnosti Alexej Čepička se dvěma politicky aktivními kněžími: Josefem Plojharem a Josefem Benešem. Když komunisté pochopili, že si církve, zejména katolickou, nepodrobí, začali se zabývat myšlenkou, jak ji systematicky zničit. Jedním z nástrojů, jak toho dosáhnout se měli stát „vlastenečtí kněží“, tedy takoví, kteří by oddaně sloužili režimu a hlásali socialistické myšlenky zaobalené do církevních frází. V ČSR se našlo nemálo těch, kteří se k tomuto úkolu dali přemluvit. Objevili se i tací, kteří do komunistické strany vstoupili dobrovolně s naivní domněnkou, že socialistická ideologie jde s křesťanstvím ruku v ruce.⁹⁶

V červenci 1950 uspořádali „vlastenečtí kněží“ celostátní konferenci katolického duchovenstva na Velehradě. Proti vůli biskupů se jí zúčastnilo asi 400 duchovních, kteří byli komunistickému režimu příznivě nakloněni. S podporou státní správy pak vznikaly od léta 1951 v celém Československu diecézní *Mírové výbory katolického duchovenstva*, kterých se pod nátlakem účastnili téměř všichni kněží. Na prvním celostátním sjezdu těchto výborů, uspořádaném v roce 1951, zazněla jejich jednotící myšlenka: *Ex oriente lux, ex oriente pax*, kterou bylo možné chápat ve smyslu: Tak jako přišlo z východu světlo Kristovo, tak nyní z východu přichází pod záštitou SSSR mír. Na tomto sjezdu byl ustanoven *Celostátní mírový výbor katolického duchovenstva* a jako jeho předseda byl zvolen ministr zdravotnictví Josef Plojhar. Později se pro „mírové kněze“ ustálil název *Mírové hnutí katolického duchovenstva* (MHKD). Vedle Plojgara se jejich nejvýraznější postavou stal Josef Beneš. MHKD fungovalo na československé scéně do března 1968, kdy v atmosféře Pražského jara jeho vedení, včetně Josefa Plojgara, na přímou žádost biskupa Tomáška rezignovalo.⁹⁷

Na místo MHKD nastoupilo *Dílo koncilové obnovy* (DKO), jehož předsedou se stal František Tomášek a za jehož zřízením stála širší pastorační rada, v níž se sešli bývalí komunističtí vězni Josef Zvěřina, Oto Mádr, Václav Vaško, Jan Sokol a další. DKO si vytklo za cíl uvést do jednotné praxe nové pohledy a přístupy, s nimiž přišel II. vatikánský koncil. Ačkoliv to mnozí očekávali, DKO se nikdy nestalo partnerem státu. Po

⁹⁶ Srov. VAŠKO, *Pátá kolona v církvi*, s. 4–6.

⁹⁷ Srov. *tamtéž*, s. 7–9, 12.

srpnových událostech v roce 1968 jej ministerstvo vnitra zamítlo a po utužení státního dozoru jeho aktivity zcela zanikly.⁹⁸

Na začátku normalizace se „míroví kněží“ sdružují do nové organizace SKD PIT, založené v srpnu 1971 v přímé návaznosti na MHKD. Na jeho vzniku má největší zásluhy mladý kněz František Hochmann,⁹⁹ který v *Katolických novinách* 11. října 1970 uveřejňuje článek „Na cestu“, v němž ho krátce představuje a zve kněze, aby do něj vstoupili:

I v naší vlasti dobové skutečnosti povzbudily řady duchovních a jejich prostřednictvím i věřící, kteří již v dřívějších letech věnovali zvýšený zájem humánní myšlenky míru a ušlechtilému úkolu budování vlasti. Nyní na tuto cestu hodlá vstoupit „Pacem in terris“ – hnutí katolických duchovních ČSR a SSR. Je inspirováno zářným příkladem pokrokových tradic obou našich bratrských národů, právě tak jako dobovými znaky, v duchu progresivních závěrů Druhého vatikánského sněmu a sociálních encyklik posledních dvou papežů. Tvořící se hnutí katolických duchovních s upřímnou láskou očekává oltářní spolubratry, kteří vedle věrného plnění kněžských povinností jsou ochotni obětavě pomáhat a sloužit modernímu člověku, a chtějí se pozorným a hlubokým zkoumáním dobových znaků zvláště věnovat této ušlechtilé a vznešené ideji. Společné poznávání problémů dneška pomůže předkládat věřícím a přístupně vysvětlovat v souvislosti se spásou i občanské povinnosti, které jsou neoddělitelně spojeny s naším křesťanským posláním na tomto světě.¹⁰⁰

V dalších číslech tohoto periodika již nacházíme pravidelné informace týkající se tohoto sdružení. Dozvídáme se o jeho „ideové koncepci“,¹⁰¹ o dopisu předsedovi vlády s ujištěním, že prvním úkolem SKD PIT je občanská angažovanost, a slibem chtít „přispívat ze všech sil k upevnění míru ve světě, jehož hlavním garantem jsou země socialistického tábora, vedeného Sovětským svazem“,¹⁰² o ustavení organizace,¹⁰³ o vzniku federálního SKD PIT s pozdravnými dopisy Ludvíku Svobodovi, Gustávu Husákovi a Sv. otci¹⁰⁴ aj.

⁹⁸ SROV. BALÍK – HANUŠ, *Katolická církev v Československu 1945–1989*, s. 47.

⁹⁹ SROV. VAŠKO, *Pátá kolona v církvi*, s. 15. O problematice SKD PIT viz též: Tomáš Benedikt ZBRANEK, *Sdružení katolických duchovních Pacem in terris*, diplomová práce, Brno: Masarykova univerzita – Filozofická fakulta, 2007, https://is.muni.cz/th/64242/ff_m/ [zveř. 9. 5. 2007, cit. 3. 9. 2024].

¹⁰⁰ František HOCHMANN, „Na cestu,“ *Katolické noviny*, 11. 10. 1970, roč. 22, č. 41, s. 1 a 3, zde 3.

¹⁰¹ SROV. *Katolické noviny*, 8. 11. 1970, roč. 22, č. 45, s. 1.

¹⁰² „Naši kněží k rozkvětu vlasti a štěstí lidu,“ *Katolické noviny*, 31. 1. 1971, roč. 23, č. 5, s. 1.

¹⁰³ „Sdružení »Pacem in terris« ustaveno,“ *Katolické noviny*, 5. 9. 1971, roč. 23, č. 36, s. 1.

¹⁰⁴ „K službě a pomoci lidu a vlasti,“ *Katolické noviny*, 28. 11. 1971, roč. 23, č. 48, s. 1–2.

„Teologové“ SKD PIT ve svých prohlášeních často používají úryvky z Písma sv., církevních otců, dokumentů II. vatikánského koncilu nebo papežských encyklik – ovšem tak, aby posloužily jejich cíli. Zdůrazňují svou věrnost církvi a Sv. otcí v otázkách víry a mravů. Domnívají se, že uskutečňují ideály II. vatikánského koncilu v otázkách občanské angažovanosti či kněžské solidarity. Odvolávají se na *aggiornamento* Jana XXIII. a na jeho encykliku *Pacem in terris*, která se jim výborně hodí jako autoritativní text v jejich výzvách k boji za mír a k úsilí budovat mírovou budoucnost lidstva. Jejich skutečným cílem však není mír prožívaný ve svobodě, pravdě a lásce, ale plné podřízení se sovětskému socialistickému režimu a naplňování jeho ideálů.¹⁰⁵

SKD PIT žádná církevní autorita nikdy neschválila. Jedním z důvodů bylo to, že toto sdružení rozbýjelo jednotu kněží. Stát dbal na to, aby členové SKD PIT zakoušeli řadu výhod, odpůrce sdružení pak stavěl do pozice svých nepřátel a tvrdě proti nim zakročoval. Ti, kdo k němu patřili, si záhy začali osobovat práva církevní hierarchie, chtěli být jedinými mluvčími církve, měli plně v rukou katolický tisk a stali se hlasateli státní ideologie zahalené do zbožných slov.¹⁰⁶

Po nástupu Karola Wojtyły na papežský stolec dostává vatikánská *Ostpolitik* již zmíněný razantní nekompromisní náboj. Sv. otec je na základě důvěrných informací ze strany kardinála Tomáška činností SKD PIT hluboce znepokojen a v březnu roku 1982 toto hnutí dekretem *Quidam episcopi* zakazuje, což však jeho vedení zpochybňuje a odmítá akceptovat.¹⁰⁷ Situace se nakonec vyhrocuje do té míry, že Ministerstvo kultury ČSR označuje za hlavního viníka celé stávající církevní situace kardinála Tomáška, který je podle něho spoluautorem tohoto dekretu, odmítá stanovisko Vatikánu a prohlašuje, že SKD PIT zůstane nadále v činnosti. Na naléhání státních úředníků je nakonec kardinál Tomášek pověřen, aby při nejbližší návštěvě Říma předal příslušné kongregaci odvolání SKD PIT proti jejímu rozhodnutí. Po svém návratu do Prahy pak SKD

¹⁰⁵ Srov. VAŠKO, *Pátá kolona v církvi*, s. 16–17.

¹⁰⁶ Srov. tamtéž, s. 18, 21.

¹⁰⁷ V češtině je tento dokument dostupný v periodiku *Studie* vydávaném Křesťanskou akademií v Římě: POSVÁTNÁ KONGREGACE PRO KLÉRUS, *Prohlášení Posvátné kongregace pro klérus o určitých sdruženích a hnutích zakázaných kléru* (8. 3. 1982), in *Studie* 5, č. 83 (1982): 451–453. K *Prohlášení* je v uvedeném čísle připojen komentář pojednávající o identitě katolického kněžství, rozhovor s prefektem Kongregace pro klérus Silviem Oddim a odpověď této kongregace kardinálu Tomáškově, která nikoho nenechává na pochybách, že mezi zakázané kněžské spolky patří i SKD PIT.

PIT v dopisech ujišťuje, že *Quidam episcopi* byl vydán pro celou církev, že Sv. stolec má o situaci v ČSR správné informace, že SKD PIT je skutečně zakázáno, že posláni katolického kněze je soteriologické, nikoliv sociologické či politické apod.¹⁰⁸ Vedení SKD PIT však kardinála ignoruje, což se projevuje zejména na stránkách Katolických novin, které dál podávají informace o činnosti zakázaného sdružení. Jejich šéfredaktor František Hochmann v nich dokonce zveřejňuje otevřený dopis vedoucích představitelů SKD PIT adresovaný ordinářům, v němž „je odůvodněna“ užitečnost celé organizace. Tomášek nato SKD PIT uděluje důtku a odebírá Katolickým novinám církevní schválení.¹⁰⁹

Od roku 1982 do roku 1989 SKD PIT již jen živoří. Při životě ho udržuje strach jeho členů-kněží z perzekuce a možných neblahých následků. Tomášek proti nim sice otevřeně nezasahuje, ale vytrvale jim připomíná slib poslušnosti. Nábor nových členů je však již neúspěšný. Nepomáhá ani to, že na základě úspěšných kroků československé diplomacie získává SKD PIT v roce 1987 od Organizace spojených národů titul „Posel míru“. Reputace tohoto sdružení je již natolik špatná, že se ji komunistům nedaří zachránit ani tímto krokem. SKD PIT končí svou existenci v listopadu 1989 a jeho majetek přebírá prostřednictvím České katolické charity nakladatelství Zvon.¹¹⁰

7. AKTUÁLNOST *PACEM IN TERRIS* V SOUČASNÉ DOBĚ

Ohlédneme-li se zpět, zjistíme, že všichni papežové, nástupci Jana XXIII., zachovávají ve svých projevech týkajících se míru určitou kontinuitu. Nebojí se však vyzdvihnout ten či onen aspekt, který je pro ně v konkrétní dějinné situaci relevantní. I papež František v tomto ohledu zachovává linii svých předchůdců a opírá se o to, co už bylo řečeno. Ohledně morality válečného konfliktu však vyslovuje jasné a nekompromisní „ne!“. Významný španělský morální teolog Marciano Vidal García

¹⁰⁸ Jedná se o tyto dopisy: František TOMÁŠEK, „Dopis otce kardinála Tomáška PITU,“ (18. 6. 1982), *Studie* 5, č. 83 (1982): 458–459; František TOMÁŠEK, „Dopisy otce kardinála Tomáška PITU a Katolickým novinám,“ (6. 9. 1982), *Studie* 6, č. 84 (1982): 610–611.

¹⁰⁹ Srov. VAŠKO, *Pátá kolona v církvi*, s. 22, 24–26.

¹¹⁰ Srov. tamtéž, s. 26–27.

dokonce mluví o novém paradigmatu, které s tímto papežem přichází.¹¹¹ Je nastíněno především v čl. 256–262 Františkovy encykliky *Fratelli tutti*.

Argentinský Sv. otec zde zdůrazňuje, že válkám je třeba především předcházet neúnavným vyjednáváním, smírcím řízením a uplatňováním mezinárodních právních norem, k nimž na prvním místě patří *Charta Spojených národů* (čl. 257). Poukazuje na to, že v posledních desetiletích byla snad každá válka chápána jako „spravedlivá“.¹¹² V případě oprávněné vojenské obrany je tedy nutné si dát pozor na to, aby „spravedlivá válka“ nebyla vykládána příliš široce (čl. 258). *Fratelli tutti* považuje za nepřijatelnou i tzv. preventivní válku¹¹³ a negativně se staví též k válečným akcím, jež jen stěží zabrání vzniku mnohem většího zla, než je to, které je třeba odstranit (čl. 258).¹¹⁴ Dále papežský dokument hovoří o existenci jaderných, chemických a biologických zbraní, jež v současnosti dávají lidstvu takovou moc, jakou nad sebou ještě nikdy nemělo. S tím je však spojeno vysoké nebezpečí možného zneužití (čl. 258).

Už tedy nemůžeme přemýšlet o válce jako o řešení, protože její nebezpečí bude pravděpodobně vždycky větší než předpokládaný prospěch. Vzhledem k této skutečnosti je dnes velmi nesnadné dovolávat se rozumových kritérií vypracovaných v dřívějších staletích a mluvit o možnosti „spravedlivé války“. Už nikdy válku!¹¹⁵

V pozn. 242 k tomuto článku pak papež dodává: „Sv. Augustin, jenž rozpracoval pojem ‚spravedlivá válka‘, který my dnes už nesdílíme, také řekl, že ‚je stále větší chloubou vést válku slovy než zabíjet lidi mečem [...]‘.“¹¹⁶

Podle Sv. otce se dnešní svět díky postupující globalizaci nachází v „rozdrobené světové válce“. Osudy zemí jsou totiž celosvětově úzce provázány (čl. 259). Podobná vyjádření najdeme též v jeho nedávno vydané monografii *Proti válce*, v níž hovoří o tom, že se nacházíme v třetí

¹¹¹ Srov. VIDAL, „Cambio de paradigma,“ s. 73.

¹¹² Vzpomeňme např. na projev Vladimira Putina, jímž 24. února 2022 „obhajoval“ svůj vojenský vpád na Ukrajinu. Viz „Dokument: Slova, jimiž Putin rozpoutal bezprecedentní válku,“ <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/zahranicni-dokument-slova-jimiz-putin-rozpoutal-bezprecedentni-valku-190232> [zveř. 24. 2. 2022, cit. 8. 2. 2024].

¹¹³ Má zřejmě na mysli především vojenský zákrok USA v Perském zálivu v roce 2003.

¹¹⁴ Zde se podle našeho názoru naráží na vleklý válečný stav v Afghánistánu.

¹¹⁵ FRANTIŠEK, enc. *Fratelli tutti* (3. 10. 2020), čl. 258, Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2021, s. 140.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 175, pozn. 242.

světové válce vedené po kouskách.¹¹⁷ Zbrojení všeho druhu, zejména výroba a držení atomových zbraní, je pro něj zcela nepřijatelné. Jako kdysi Pavel VI. v *Populorum progressio* (čl. 51), přichází i František s alternativou založit z ušetřených finančních prostředků světový fond, který by pomohl odstranit hlad na celém světě a který by podpořil rozvoj nejchudších zemí (čl. 262).

Jediným řešením i těch nejzávažnějších konfliktů mezi státy a národy je pro Sv. otce pouze dialog. Je to jediná zbraň hodná člověka, schopná zaručit trvalý mír. Proto je důležité podporovat kulturu setkávání a snažit se vytvářet spravedlivější a bratrštější svět. Pouze tak lze dosáhnout trvalého míru.¹¹⁸

ZÁVĚR

Pacem in terris je kvůli svému jazyku, osloveným adresátům, optimistickému tónu a nově otevřeným teologickým tématům jedinečným dílem papežského magisteria. Jedná se o text, který si zachovává svou nadčasovou aktuálnost. Na tomto světě, v němž máme co do činění s lidskou přirozeností raněnou dědičnou vinou, vždy existovaly hádky, spory a války. Asi se jim nikdy nevyhneme, ač bychom si to jistě všichni velmi přáli. To byla hluboká touha všech zmíněných papežů, především Jana XXIII., který se snažil udělat všechno proto, aby zamezil zlu válečného konfliktu v jakékoliv podobě. Za tímto cílem byl ochoten jít až na hranici možného či morálně přijatelného. Podle jeho příkladu to udělala i řada dalších papežů, na jejichž konci stojí papež František se svým rezolutním „ne!“ jakékoliv válce. František i Jan XXIII. nás oslovují svým specifickým způsobem. Na jedné straně nekompromisní „ne“ zlu, hříchu a válce, na druhé straně dobrá vůle, snaha o smír a upřímný dialog s hříšníkem či bloudícím až do nejzazší přípustné meze. Obojí postoj je dnes šedesát let po vydání slavné encykliky o míru zapotřebí. Kéž si ho osvojí co nejvíce lidí dobré vůle.

---

¹¹⁷ Srov. FRANTIŠEK, *Proti válce: Odvaha budovat mír*, Brno: Lukáš a syn, 2023, s. 34.

¹¹⁸ Srov. tamtéž, s. 62.

Encyclical Letter *Pacem in terris*: 60 Years Later

Keywords: Cuban Missile Crisis; John XXIII; Pietro Pavan; Peace; Just War; Communism; Ostpolitik

Abstract: The aim of this article is to discuss the encyclical of John XXIII *Pacem in terris* in a broader context. The authors want to acquaint the reader with its preparation, editorial changes and other circumstances of its publication. They introduce the main protagonists involved in the creation of its working version, summarize the main points of the content, and point out the significance that this celebrated document played in the decades following its publication, especially in the question of the so-called *Ostpolitik* of the Holy See in Czechoslovakia in connection with the activities of local priests who were in thrall to the regime and associated in several movements. In addition to the social encyclicals of other popes, John Paul II also invoked *Pacem in terris* when he called for peace in the context of the two Gulf Wars. It was also mentioned by Benedict XVI in *Caritas in veritate*. Pope Francis was the last to follow up on it in his encyclical *Fratelli tutti*, rejecting the concept of just war and calling for negotiation and peaceful dialogue in all circumstances.

ThLic. Jan Polák, Ph.D.
Bc. Petr Vnučko
Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Univerzitní 244/22
779 00 Olomouc
jan.polak@upol.cz
vnuckop@seznam.cz